

EDICE LIMES

Judith Butlerová
Závažná těla

O materialitě
a diskursivních mezích
„pohlaví“

NAKLADATELSTVÍ KAROLINUM

Závažná těla

O materialitě a diskursivních mezích „pohlaví“

Judith Butlerová

Recenzovala Mgr. Ľubica Kobová, MA, PhD.

Vydala Univerzita Karlova

Nakladatelství Karolinum

Obálka a grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

První české vydání

Z anglického originálu *Bodies That Matter. On the Discursive Limits of „Sex“*,
vydaného nakladatelstvím Routledge, Taylor & Francis Group v roce 1993,
přeložil Josef Fulka.

© Univerzita Karlova, 2016

© Routledge, Taylor & Francis Group, 2016

Translation © Josef Fulka, 2016

Epilogue © Josef Fulka, 2016

ISBN 978-80-246-3325-1

ISBN 978-80-246-3344-2 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum 2016

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

PODĚKOVÁNÍ	7
PŘEDMLUVA	9
ÚVOD	15
I.	47
1. Závažná těla	49
2. Lesbický falus a morfologické imaginárno	88
3. Fantasmatická identifikace a převzetí pohlaví	132
4. Gender je v plamenech: otázky přivlastnění a subverze	166
II.	191
5. „Přechod životu nebezpečný“: mužská jména u Willy Catherové	193
6. <i>Passing, queering</i> : Nella Larsenová a její psychoanalytická výzva	224
7. Debatování s reálnem	249
8. Kriticky queer	292
DOSLOV K ČESKÉMU VYDÁNÍ	
Od konstrukce k etice: <i>Závažná těla</i> a jejich kontext	317
JMENNÝ REJSTŘÍK	339

PODĚKOVÁNÍ

Opět děkuji Maureen MacGroganové za to, že se svou obvyklou přívětivostí a chápavostí tuto knihu vyžadovala a podporovala. Trvale jsem rovněž zavázána Joaně W. Scottové za onu bystrost, s jakou ihned pochopila celý projekt, za její vynikající četbu celého textu i za její cenné přátelství. Měla jsem to štěstí, že mými vynikajícími čtenářkami se staly Drucilla Cornellová, Elisabeth Groszová a Margaret Whitfordová; jejich kritické poznámky k prvním nástinům této knihy byly nesmírně užitečné. Za podnětné rozhovory děkuji rovněž účastníkům svého semináře, konaného na Cornell University v zimním semestru 1991, v době, kdy tento projekt začal dostávat pevné obrysy. Při vzniku této knihy mi rovněž nesmírně pomohl produkční tým nakladatelství Routledge. Celá řada kolegyně, kolegů i studujících mi pomohla při promýšlení celého textu – někdy četli první verze a byli mi nápomocni skvělými kritickými poznámkami, nebo mi pomáhali s přípravou rukopisu: Elisabetz Abelová, Bice Benvenutová, Teresa Brennanová, Alexandra Chasinová, William Connolly, Karin Copeová, Peter Euben, Carla Frecceroová, Nelly Furmanová, Jonathan Goldberg, Simon Goldhill, Donna Harawayová, Susan Hardingová, Gail Hershatterová, Morris Kaplan, Debra Keatesová, Biddy Martinová, Bridget McDonaldová, Mandy Mercková, Michael Moon, Naomi Schorová, Eve Kosofská Sedgwicková, Josh Shapiro, James

Swenson, Jen Thomasová, Tim Walters, Dave Wittenberg a Elisabeth Weedová. Děkuji Eloise Moorové Aggerové za její odzbrojující přístup; Lindě L. Andersonové, Inès Azarové, Fran Bartkowské, Robertu Gooding-Williamsovi, Jeffu Nunokawovi, Mary Pooveyové a Eszti Votawové za jejich nepostradatelné přátelství; děkuji Wendy Brownové za to, že se důkladně a kriticky konfrontovala s mým myšlením, i za opatrnou přesvědčivost, s níž mi pomohla nahlédnout, jakým způsobem by revize některých mých dřívějších názorů mohla lépe vyhovovat mým záměrům a projasnit je.

Tomuto projektu se dostalo nejrozumnějších podob institucionální podpory, za něž jsem velice vděčna. Tři z následujících kapitol byly ve zkrácené podobě předneseny coby Beckman Lectures na katedře anglistiky na Kalifornské univerzitě v Berkeley v letním semestru 1992. Jsem velmi ráda, že se mi dostalo takovéto příležitosti poučit se od kolegů i od studentů a studentek Kalifornské univerzity. Jako pozvané badatelce Společnosti pro humanitní vědy na Cornell University v zimním semestru 1991 se mi dostalo nedocenitelných komentářů ohledně celého projektu jak od pedagogů, tak od studentů. Děkuji Jonathanu Cullerovi za to, že různými způsoby můj výzkum podporoval, a zvláště za jeho pozvání do Humanities Research Institute na Kalifornské univerzitě v Irvine v dubnu 1992.

Nedocenitelnými partnery v debatách byli i mí studenti na John Hopkins University. A moji kolegové v Centru humanitních věd na této univerzitě nejenže podporovali můj výzkum, ale zajistili mi i bohatý interdisciplinární intelektuální život, za který jsem jim velice vděčna.

Tato kniha je věnována památce přátel a členů rodiny, které jsem v nedávných letech ztratila: mého otce Dana Butlera; mé babičky Helen Greenbergerové Lefkowichové; mých přítelkyň Lindy Singerové a Kathy Natansonové. A je také věnována všem kolegům, kteří napomáhají mé práci, podporují a přijímají ji takovou, jaká je.

PŘEDMLUVA

Tuto knihu jsem začala psát tehdy, když jsem se pokoušela uvažovat o materialitě těla, avšak záhy jsem zjistila, že přemýšlení o materialitě mne bez výjimky zavádí do jiných oblastí. Snažila jsem se ukáznit a držet se tématu, ale uvědomila jsem si, že se mi nedaří vymezit těla jako prosté předměty myšlení. Nejenže těla neustále poukazovala k nějakému světu, který ležel za nimi, ale tento pohyb za jejich vlastní hranice, určitý pohyb hranice samé, se jevil jako zcela klíčový prvek toho, čím těla vůbec „jsou“. Téma se mi neustále ztrácelo. Ukázalo se, že vůči disciplinovanosti jsem odolná. A nevyhnutelně jsem se začala domnívat, že tato odolnost, pokud jde o pevné vymezení tématu, je možná pro danou záležitost něčím podstatným.

Stále jsem však měla pochyby a myslela si, že tato váhavost může představovat nesnáz, která je něčím jako nemocí z povolání pro ty, kdo mají filosofickou průpravu, od tělesných věcí si vždy udržují jistý odstup a oblast těla se pokoušejí nějak vytyčit tímto odtělesněným způsobem: vždy se s tělem míjejí, nebo ještě hůř, píší proti němu. Někdy zapomínají, že tělo „jako takové“ je obdařeno genderem. Po generaci feministických autorek, které se více či méně úspěšně snažily uvést ženské tělo do psaní, které se pokoušely přímo či z těsné blízkosti psát samotnou ženskost, někdy dokonce i bez náznaku nějaké předložky či vyznačení jazykového rozestupu mezi psaním

a napsaným, se však možná nyní objevuje nová nesnáz. Možná jde jen o to se naučit, jak tyto nejasné překlady číst, avšak někteří z nás nicméně seznali, že se navracejí k Logu, aby z něho ukořistili jeho užitečné pozůstatky.

Když stavíme teoretické myšlení na troskách Logu, vybízí to k následující otázce: „A co materialita těla?“ V nedávné minulosti mi vskutku dotyčná otázka byla opakovaně kladena, a to následujícím způsobem: „A co materialita těla, *Judy*?“ Přišlo mi, že přidané oslovení „Judy“ představuje pokus odtrhnout mne od formálnějšího „Judith“ a připomenout mi tělesný život, který nelze jen tak vyřadit teoretickým myšlením. Ve vyslovení tohoto deminutiva na konci věty byla jistá podrážděnost, bylo v něm cosi povýšeně blahosklonného, co mne (re)konstituovalo jako nějaké nezvedené dítě, kterému je třeba vyčinit, navrátit je onomu tělesnému bytí, které je koneckonců pokládáno za nejskutečnější, nejnaléhavější, nejnepopiratelnější. Možná šlo o snahu navrátit mne k ženství, které se zdánlivě někam vytratilo, k onomu ženství, jež se utvořilo v polovině padesátých let, kdy postava Judy Garlandové nevědomky vytvořila posloupnost různých „Judy“, jejichž pozdější přisvojování a vychylování nebylo možno předvídat. Anebo mne možná někdo zapomněl naučit, „jak to v životě chodí“. Toulala jsem se snad někde ve svých vlastních představách, když onen životně důležitý rozhovor zrovna probíhal? A pokud jsem setrvala v přesvědčení, že těla jsou nějakým způsobem *konstruovaná*, možná jsem si potom skutečně myslela, že slova mají sama o sobě moc utvářet těla ze své vlastní jazykové substance?

Nemohl si mě někdo prostě vzít stranou a dát mi to v hlavě do pořádku?

Všechno se ještě zhoršilo – když už ne znejasnilo – otázkami nastolenými pojmem genderové performativity, zavedeným v knize *Gender Trouble*.¹ Pokud jsem totiž údajně tvrdila, že genderové role jsou performativní, mohlo to znamenat, že člověk se podle mého názoru ráno probudí, projde si tajnou skříň (*closet*) nebo nějaký otevřenější prostor, najde si gender, který se mu zalíbí, na příslušný den se do něj navlékne a večer pak tento kus oděvu hezky vrátí zpátky.

¹ Judith Butler, *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*, New York, Routledge 1990 (slovenský překlad: *Trampoty s rodem: Feminizmus a podrývanie identity*, 2. revidované vydání, přel. J. Juráňová, Bratislava, Aspekt 2014).

Takovýto volní a instrumentální subjekt, který rozhoduje *o svém genderu*, zjevně není svým genderem od samého začátku a nedaří se mu nahlédnout, že o jeho existenci je již rozhodnuto *genderem samým*. Jistě, taková teorie by obnovovala figuru subjektu uskutečňujícího vědomé volby – subjektu humanistického – přímo v nitru projektu, jehož důraz na konstrukci se zdá být k takovéto představě v naprostém protikladu.

Jestliže však neexistuje žádný subjekt, který rozhoduje o svém genderu, a jestliže gender je naopak součástí toho, co rozhoduje o subjektu, jak by někdo mohl formulovat projekt, v němž jsou genderové praktiky uchovány jako místa kritického aktivního působení (*agency*)?² Je-li gender konstruovaný skrze mocenské vztahy a specifitěji skrze normativní omezení, jimiž jsou různé tělesné bytosti nejen vytvářeny, ale také regulovány, jak by bylo možné od tohoto pojetí genderu jakožto účinku produktivního omezení odvodit nějakou aktivní působnost? Jestliže gender není nějaká ozdůbka, kterou bychom si libovolně mohli brát nebo odkládat, a jestliže tady není důsledkem volby, jak potom máme chápat konstitutivní a zavazující status genderových norem, aniž sklouzneme do pasti kulturního determinismu? Jak přesně máme chápat ono ritualizované opakování, jímž tyto normy vytvářejí a stabilizují nejen účinky genderu, ale samu materialitu pohlaví (*sex*)? A mohou toto opakování a tato reartikulace rovněž představovat příležitost pro kritické přepracování zjevně konstitutivních genderových norem?

Tvrzení, že materialita pohlaví je konstruována ritualizovaným opakováním norem, je jen sotva tvrzení samozřejmé. Zdá se, že naše běžné představy o „konstrukci“ jsou pochopení takového tvrzení ve skutečnosti spíše na překážku. Neboť těla samozřejmě žijí a umírají, jedí a spí, pociťují bolest a slast, podstupují nemoc a násilí; a tato „fakta“, jak by někdo mohl skepticky prohlásit, nelze smést ze stolu jako pouhou konstrukci. Musí přece existovat nějaký druh nutnosti, která tyto primární a nevyvratitelné zkušenosti doprovází. Ano, ovšem, jistěže existuje. Avšak nevyvratnost těchto zkušeností nikterak neimplikuje, co by mohlo znamenat je stvrzovat a skrze jaké

² (Klíčový pojem *agency* podle kontextu překládáme jako aktivní působení, schopnost aktivního jednání, případně též jako činitelská instance; pozn. překl.).

diskursivní prostředky. A co víc, proč se vůbec to, co je konstruované, pokládá za umělou a postradatelnou vlastnost? Co si máme potom počít s konstrukcemi, bez nichž bychom nedokázali myslet, žít, být pro druhé pochopitelní, tedy s konstrukcemi, které pro nás nabyly určitý druh nutnosti? Jsou jisté konstrukce těla konstitutivní v tomto smyslu – v tom smyslu, že bychom bez nich nedokázali fungovat, že bez nich by neexistovalo žádné „já“, žádné „my“? Uvažovat o těle jako o něčem konstruovaném vyžaduje znovu promyslet význam konstrukce samotné. A pokud se jisté konstrukce jeví jako konstitutivní, tj. mají tento charakter čehosi, „bez čeho“ bychom vůbec nemohli myslet, dalo by se tvrdit, že těla se jeví, přetrvávají a žijí pouze v rámci produktivních omezení ze strany jistých výrazně genderově diferencovaných regulačních schémat.

Je-li dáno toto chápání konstrukce jakožto konstitutivního omezení, je potom stále ještě možné vznést kritickou otázku ohledně toho, jak taková omezení nejenže vytvářejí sféru inteligibilních těl, ale vytvářejí zároveň i sféru těl nemyslitelných, abjektních, neživotaschopných? Tato posledně zmiňovaná oblast nestojí v protikladu k té první, protože protiklady jsou koneckonců součástí inteligibility; tato druhá oblast je oblastí vyloučenou a nečitelnou, jež pronásleduje tu první coby příznak její vlastní nemožnosti, jako sama mez srozumitelnosti, coby její konstitutivní vnějšek. Jak by pak mohl člověk pozměnit samotné podmínky, jež vytvářejí „nutnou“ sféru těl tím, že činí nemyslitelnou a neživotaschopnou jinou sféru těl, těch těl, jejichž materialita a závažnost se nepočítají stejným způsobem (*that do not matter in the same way*)?

Diskurs „konstrukce“, který byl velkou měrou v oběhu právě ve feministické teorii, není pro příslušný úkol možná tak úplně adekvátní. Nestačí tvrdit, že neexistuje žádné prediskursivní „pohlaví“, jež působí jako pevný referenční bod, z něhož kulturní konstrukce genderu vychází nebo ve vztahu k němuž probíhá. Tvrdit, že pohlaví je již genderově vymezené, že je již konstruované, ještě neznamená vysvětlit, jakým způsobem násilně vzniká „materialita“ pohlaví. Jaká jsou omezení, jejichž prostřednictvím jsou těla materializována jako „pohlavně diferencovaná“, a jak máme rozumět „materialitě“ (*matter*) pohlaví a v obecnějším smyslu i samotných těl, materialitě jakožto opakovanému a násilnému

vymezování kulturní inteligibility? Jaká těla začnou být závažná (*come to matter*) – a proč?

Tento text tedy předkládám částečně jako nové promyšlení některých částí knihy *Gender Trouble*, které daly vzniknout nejasnostem, ale také jako pokus důkladněji uvažovat o působení heterosexuální hegemonie, pokud jde o formování sexuálních a politických záležitostí. Tento text – jakožto kritická reartikulace různých teoretických praktik včetně feministických a queer studií – nechce být textem programovým. A přesto se jakožto pokus o projasnění mých „záměrů“ zdá být předurčen k tomu, aby vytvořil novou řadu nedorozumění. Doufám, že se alespoň ukáže jako plodná.

ÚVOD

Proč by naše těla měla končit u pokožky, nebo obsahovat přinejlepším
jiné bytosti v pokožce zapouzdřené?
Donna Haraway, *Manifest pro kyborgy*

Pokud člověk skutečně přemýšlí o těle jako takovém, pak neexistuje žádný
možný obrys tohoto těla jako takového. Existují úvahy o systematickosti
těla, existují hodnotová kódování těla. Tělo jako takové myslet nelze,
a já se k němu rozhodně přiblížit nemohu.
Gayatri Chakravorty Spivak, „In a Word“
rozhovor s Ellen Rooney

Neexistuje žádná přirozenost, jen účinky přirozenosti:
denaturalizace a naturalizace.
Jacques Derrida, *Donner le Temps*

Existuje způsob, jak propojit otázku materiality těla s performativitou genderu? A jak v takovém vztahu figuruje kategorie „pohlaví“? Uvažme nejprve, že rozdíl v pohlaví je často zmiňován jako záležitost rozdílů materiálních. Rozdíl v pohlaví nicméně nikdy není prostým výsledkem materiálních rozdílů, které by nějakým způsobem nebyly poznamenány a utvářeny diskursivními praktikami. Tvrdit,